

A N D R E M O H O R O V I Č I Ć
HAZU Zagreb

B A R O K U V A R A Ž D I N U

BAROCK IN VARAŽDIN

Die Entstehung zahlreicher barocken, künstlerischen Werke auf dem gesamten Gebiet des Hrvatsko Zagorje, besonders aber in der Stadt Varaždin, dessen Stadtkern eine ganze Reihe von den eigenartigen Barockgebäuden aufweist, steht im direkten Zusammenhang mit den allgemeinen Ereignissen in den Bereichen der europäischen Politik, Sozialpolitik, Ideenerscheinung, Kultur und Kunst des 17. und 18. Jahrhunderts.

Bogata pojava baroknih umjetničkih ostvarenja na cjelokupnom tlu Hrvatskog zagorja, a zasebno u gradu Varaždinu, čije je urbano središte ispunjeno nizom izuzetnih baroknih zdanja, u najužoj je svezi s općim tokovima europskih političkih, društvenih, idejnih, kulturnih i umjetničkih zbivanja XVII. i XVIII. stoljeća.

U to doba Hrvatska je uključena u bitna europska povijesna kretanja koja obuhvaćaju jačanje feudalnog apsolutizma (s pratećom pojavom koncentracije moći i bogatog društvenog života ispunjenog baroknim kulturnim i umjetničkim okruženjem) te usporedno učvršćenje društvenog i gospodarskog statusa građanskoga sloja u vitalnim gradskim središtima.

Međutim, posebne povijesne okolnosti u životu Hrvatske toga razdoblja očitovale su se u njezinom veoma teškom geopolitičkom graničnom položaju s trajnim opasnostima turskih pritisaka i prodora na hrvatski teritorij.

U navedenim se okolnostima hrvatski politički i gospodarski život u kontinentalnom dijelu Hrvatske suzuje na preostalo područje nazvano »reliquiae reliquiarum«, na kojem dolazi do bitnih povijesnih preobražaja u smjeru učvršćenja koncentracije i postupne homogenizacije svih društvenih slojeva u životu istaknutih urbanih središta, pa tako i grada Varaždina, u kojem se uz starosjedioce nastanjuju utjecajni feudalski, niže plemstvo, crkveni redovi i pučanstvo koje se dijelom povlači iz hrvatskih krajeva okupiranih po Turcima.

Na tom se području u promatranom vremenu očituje i jaka koncentracija gospodarski potencijalnog građanskog sloja, koji je proizvodnjom, naukovanjem, trgovinom i civilizacijskim odnosima povezan uz širok centralnoeuropski prostor. U takvom vitalnom ambijentu snažne crkvene ustanove bivaju nosiocem intenzivnog idejnog, znanstvenog, umjetničkog i kulturnog života, što se jasno očituje u širokom krugu od osnutka pavlinskog univerziteta u Lepoglavi do pojave istaknutih ličnosti

naše znanstvene, literarne, likovne i kulturne prošlosti kao što su A. Vramec, J. Habdelić, I. Belostenec, J. Križanić, I. Ranger, Stj. Glavač i mnogi drugi.

Navedena koncentracija životnog potencijala u gradu Varaždinu temelji se na njegovom položaju snažnog gravitacijskog središta širokog područja sjeverozapadne hrvatske regije, što se očitovalo od ranog srednjovjekovlja, kada kao prvo gradsko naselje u panonskoj Hrvatskoj 1209. godine dobiva status slobodnog kraljevskog grada, do baroknog doba, kada ponovno dolazi u fokus životnih zbivanja, postaje sjedištem zasjedanja Hrvatskoga sabora i u određenom razdoblju glavnim gradom Hrvatske.

U naznačenim povijesnim okolnostima očituje se u gradu Varaždinu osobita koncentracija društvenog, političkog, znanstvenog, kulturnog i umjetničkog života koji kulminira u razdoblju pune afirmacije baroknoga stila kao osebujne etape u dugotrajnom curriculumu cjelokupnog europskog kreativnog ciklusa.

Upravo je barokna umjetnost, naročito na području arhitekture, impresivna stil-ska etapa uključena u cjelovitu genezu europskog umjetničkog stvaralaštva, što najbolje dokazuju razigrani barokni arhitektonski oblici, nasljedno razvijeni iz stilskih uzora mirne renesansne harmonije kao svjesne evokacije idealnoga sklada logičnih oblika i proporcija nastalih u graditeljstvu helenske antike.

Repertoar razigranih baroknih arhitektonskih oblika nastao je izvorno na tlu antičke Helade u doba kada se – u okružju klasične starogrčke filozofske zamisli idealne harmonije – konstruktivna struktura megarona razvila do savršenstva peripterosa s logičnom oblikovnom interpretacijom statičke ravnoteže nosivih konstrukcija stijena, stupova s kapitelima, arhitrava, frizova, timpanona i pilastra, cjelovito prezentiranih usklađenom kompozicijom portika. Nakon medijevalnog otklona dostojanstvenog statičkog sklada antičke helenske arhitektonske kompozicije i pojave strukturalne dinamične gotičke skeletne konstrukcije, nova humanistička idejna snaga renesansnog razdoblja ponovno se vraća harmoniji klasičnih antičkih oblika u obnovljenoj kompoziciji mirnoga ritma i skladnih proporcija.

Harmonija lijepih odnosa klasičnih uzora sređena u jasnu kompoziciju horizontalnog ritma arkadura ili slojeve vertikalnih nizova etaža razvija se u vrijeme renesanse od iskonske jednostavne ljepote Brunelleschijeva Ospedale degli Innocenti preko punoga sklada Bramanteova Tempietta do kasnorenesansnoga finala u kojem se arhitektonski opus račva u tri osnovna smjera: manirizam, zatim povratak početnom klasičnom uzoru poveljen Palladijem, te konačno pojavu zgusnutog dinamičnog koncepta potaknutu iskonskim skulptorskim nervom Michelangela koji inaugurira barok. Kada Bernini, Borromini ili Maderna konačno dovode kompoziciju zgusnute napetosti kasnorenesansnih oblika do grča, barokni koncept arhitekture, začet po njima u Rimu, postaje na prijelazu XVI. u XVII. stoljeće europskim stilom.

To je vrijeme u kojem se barokni impuls širi Europom. U svojoj kolijevci, gradu Rimu, barokno oblikovanje u arhitekturi ostaje vjerno svome renesansnom porijeklu (L. Bernini, F. Borromini, C. Maderna, G. Vignola), prošireno prema jugu Italije prelazi u hipertrofiju bogatih profilacija (G. Guarini), dok na sjeveru italskoga tla ostaje uz bogatu profilaciju smireno (B. Longhena, F. Juvara). Na tlu Francuske barokna je arhitektura jasno raščlanjena, ali i otmjeno sređena (L. Leveau, F. Mansart, J. Lemercier), dok u Španjolskoj razigrano buja kako u plošnoj tako i u reljefnoj varijanti (J. de Churriguerra). U našoj zagorskoj regiji najbližim, alpskim zemljama barokna kompozicija poprima suptilno usmjerenje bogatih mekih profilacija s dubokim plošnim reljefom (J. B. Fischer von Erlach, L. v. Hildebrandt, J. B. Neumann).

Na područje sjeverne Hrvatske djeluje utjecaj barokne koncepcije s alpskoga prostora, označen jasno raščlanjenom kompozicijom, jakim ritmom horizontala, istaknutom simetralnom osi, razigranim reljefom stupova, pilastra i vijenaca, mekanih plošnim profilacijama i plastičnim akcentima.

Realni urbani razvoj Varaždina – u tijeku kojega se na križištu jakih srednjovjekovnih cestovnih prometnica (pridravske i panonsko-mediteranske) podiže utvrđena gradska jezgra s pravilnim rasporedom uličnih tokova – doživljava u barokno doba nagli preobražaj u kojem se starije, pretežno drvene kuće, u nastalom prosperitetu zamjenjuju novim reprezentativnim palačama, kurijama, samostanskim kompleksima i građanskim zidanicama.

Sva se ta zbivanja odvijaju u vrijeme i u krugu europskih dinamičnih društvenih promjena, intenzivnog djelovanja europske stvaralačke misli i bujanja emotivnog naboja europskog duhovnog života. U suštini, proces u kojem se iz smirene renesanse razvila bujnost baroka, odraz je ukupne snage duha vremena sadržanog prvenstveno u prodoru čovjekove svijesti u otkrivanje analitičnog i suptilno infinitezimalnog ostvareno u znanstvenoj misli G. Bruna, G. Galileja, J. Keplera, P. Descartesa, W. Leibnitza, I. Newtona, I. Kanta ili G. W. F. Hegela, u psihološkom poniranju prisutnom u portretima D. Velazqueza ili H. v. R. Rembrandta, u sudbinskim sukobima tragedija W. Shakespearea, u varijacijama zvučnog glazbenog reda G. P. Palestrine, C. Monteverdija, A. Vivaldija, J. S. Bacha, G. F. Händela ili W. A. Mozarta, odnosno u zgusnutom grču mnogobrojnih baroknih arhitektonskih ostvarenja.

U spomenutoj atmosferi baroknog stvaralačkog dometa gravitacijsko područje Hrvatskoga zagorja sa središtem u Varaždinu bilo je kroz cijelo XVII. stoljeće rubnom jugoistočnom pograničnom zonom Europe prema turskom orijentu, a nakon protjerivanja Turaka i mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine u rubnu zonu uključeno je područje Slavonije i Srijema, pa se barokna izgradnja proširuje u XVIII. st. na obnovljena urbana područja Osijeka, Požege, Đakova, Vinkovaca, Vukovara, Našica, Slavenskog Broda i mnogih manjih gradića i naselja.

Iz ovoga prikaza je vidljivo da u povijesnim okolnostima XVII. i XVIII. stoljeća Varaždin predstavlja neobično važno gospodarsko, političko i kulturno središte uključeno u vitalna zbivanja europskoga prostora.

Mnogobrojne činjenice pokazuju izrazitu važnost uloge grada Varaždina u ukupnom slijedu povijesnih zbivanja na tlu sjeverne Hrvatske od vremena prve društvene i političke konsolidacije hrvatskoga puka, kada se na tom području povijesno afirmiranoga naselja podiže jezgra snažnog varaždinskog Starog grada s romaničkim i gotičkim stilskim obilježjem, kroz epohu gradnje utvrđene urbane jezgre u doba gotike, te razdoblja uspona vitaliteta urbanoga života i gradnje objekata s lijepim elementima renesansnih stilskih obilježja, rijetkih na sjevernohrvatskom području, do vremena konačnog punog zamaha urbanoga života obilježenog gradnjom jedinstvenoga niza istaknutih baroknih objekata izvedenih u svim varijantama od strogih početnih oblika do pune razigranosti kasnoga baroka i rokoka te ponovno suzdržanog baroknog klasicizma.

Primljeno:
1992–4–10